

Е. І. Данілова, к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств, Національний авіаційний університет

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРИНЦИПІВ І ФУНКЦІЙ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

На основі теоретичного узагальнення значного масиву наукової літератури з питань принципів та функцій управління економічною безпекою зроблено висновок про існуюче розмаїття авторських поглядів на питання, що досліджується. В статті проведено групування основних методологічних невідповідностей заявлених принципів та функцій їх сутності. Виявлено, що основною проблемою сучасних наукових досліджень є ототожнення принципів і функцій системи економічної безпеки та процесу управління економічною безпекою. В роботі ідентифіковано основні ознаки системи економічної безпеки, як сукупності елементів, та управління економічною безпекою, як процесу впливу суб'єкту на об'єкти економічної безпеки, що дозволило методологічно розмежувати та означити принципи і функції системи та принципи і функції управління економічною безпекою.

Ключові слова: система, управління, економічна безпека, принципи, функція.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Управління економічною безпекою базується на синтезі базової методології управління та специфічного інструментарію забезпечення економічної безпеки підприємства.

Методологічними засадами управління є визначення: об'єкту, суб'єкту, структури управління, принципів, функцій, методів управління, наукових підходів, способів, технологій, рівнів управління (стратегічний, оперативний, тактичний); процесів управління: концепції, механізму, стратегії, тактики.

Специфічним інструментарієм є набір регуляторів, властивих обраній сфері наукового дослідження. Інструментарій економічної безпеки – це сукупність способів, інструментів, показників, методик виявлення загроз та забезпечення реалізації економічних інтересів підприємства.

Відносна молодість часу наукових досліджень питань економічної безпеки в Україні та їх закріпленість за декількома науковими напрямами стали причиною методологічної нечіткості у визначенні сутності основних понять сфери управління економічною безпекою.

Все це вимагає як розвитку теорії, так і формування практичних рекомендацій щодо управління економічною безпекою на

методологічних засадах класичної теорії управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Будь-яке наукове дослідження питань управління економічною безпекою розпочинається з ідентифікації принципів та функцій такого управління, що підтверджує важливість методологічної точності формулювань їх сутності та переліку.

Різними є авторські бачення принципів управління економічною безпекою, починаючи від загальних класичних принципів [8, с. 54; 11, с. 102-106; 10, с. 137; 2, с. 141; 4, с. 12] до принципів-завдань [7, с. 22].

Дослідження принципів управління економічною безпекою підприємства, яке має місце в науковій літературі лежить в площині різної авторської комбінації їх переліку і не розвиває економічну науку ні в напрямку методології управління, ні в напрямку особливостей принципів та функцій обраної сфери діяльності та процесів управління.

Постановка завдання. Метою статті є:

1) розвиток методології управління економічною безпекою в частині наукового розмежування понять «системи економічної безпеки», як статичний стан сукупності елементів

та взаємозв'язків між ними, що формують безпеку підприємства та «управління системою економічної безпекою» як динамічний процес впливу суб'єкту управління на об'єкт економічної безпеки з метою досягнення цілей системи економічної безпеки;

2) відокремлення та відповідна ідентифікація принципів та функцій системи економічної безпеки та системи управління економічною безпекою.

Виклад основного матеріалу дослідження із обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Ідентифікація принципів управління економічною безпекою базується на змістовній сутності даного поняття, на сутнісному розмежуванні понять система економічної безпеки та управління економічною безпекою.

Щодо змістовності «принципів», то, слід зауважити, що дане поняття є усталеним і одним із тих, які однозначні в своєму трактуванні, тому і дослідження принципів, які мають місце в наукових публікаціях не викликають наукових дискусій.

Щодо змістовної сутності поняття принципів, то у відповідності до класичної методології менеджменту, принципи – це правила, основні вимоги щодо системи та організації управління.

Принципи управління поділяються на загальні, які притаманні всім сферах управління, та специфічні – які відображають особливості управління окремими процесами.

Щодо сутнісного розмежування понять система економічної безпеки та управління економічною безпекою, слід зауважити, що система – це цілісне утворення, яке структуроване з необхідної кількості елементів, взаємодія яких забезпечує функціональність системи в цілому. Будь-яка система завжди асоціюється з поняттям стану як статичного набору необхідних елементів. Ознаками системи є цілісність, сталість, емерджентність.

На відміну від статичного розуміння системи, управління – це динамічний процес впливу органу управління на об'єкт такого управління. Управління – це сукупність рішень, які реалізують поставлені цілі.

Отже, все вищевикладене обумовлює необхідність методологічного розподілу принципів формування системи економічної

безпеки та принципів управління економічною безпекою підприємства.

Принципи системи економічної безпеки – це вимоги до відповідної структури, виконання яких дозволяє реалізувати цілі захисту підприємства від сукупності зовнішніх та внутрішніх небезпек. Дотримання принципів системи економічної безпеки дозволяє зберегти її стійкість.

Принципи управління системою економічної безпеки – це вимоги до формування управлінських рішень, дотримання яких формує безпечні умови для реалізації основної мети діяльності підприємства.

Відповідно до вищезначеної логіки, ідентифікація принципів системи економічної безпеки та принципів управління економічною безпекою дозволяє забезпечити стійкість підприємства та прибутковість діяльності (табл. 1).

В науковій літературі існують різні підходи і до представлення функцій управління економічною безпекою. За результатами узагальнення існуючих наукових досліджень можна виокремити найбільш типові форми ідентифікації функцій управління економічною безпекою:

1) функції управління економічною безпекою формуються з урахуванням ієрархічних рівнів управління підприємством (на рівні управління підприємством, на рівні управління служби економічної безпеки) [7; 9];

2) функції системи економічної безпеки розподіляються на функції забезпечення економічної безпеки і функції управління економічною безпекою [11, с. 97];

3) функції формуються у відповідності до джерела небезпек і поділяються на зовнішні та внутрішні функції управління економічною безпекою [11, с. 100];

4) функції подаються як деталізований перелік дій персоналу за кожною функціональною складовою економічної безпеки (кадрової, фінансової, силової, правової, екологічної тощо) [2];

5) в залежності від мети виконання дій, функції розподіляються на первинні та функції з'єднання [12, с. 86];

6) під функціями управління економічною безпекою розуміється перелік дій суб'єкту управління, який забезпечує досягнення загальної

мети системи економічної безпеки підприємства [7].

Низка авторів [7; 9] виокремлюють функції загальної системи управління підприємством в

частині реалізації базових функцій управління економічною безпекою та функції конкретних підсистем (функціональних відділів підприємства).

Таблиця 1 – Принципи системи економічної безпеки та управління економічною безпекою

Система економічної безпеки		Управління економічною безпекою	
принципи	зміст	принципи	зміст
1	2	3	4
Загальні			
Цілісності	Всі елементи системи повинні утворювати цілісну та скоординовану структуру	Компетентності	Управлінські рішення повинні прийматися на основі високої компетенції менеджменту в сфері економічної безпеки або з залученням сторонніх фахівців
Стійкості	Елементи системи та взаємозв'язки між ними повинні забезпечувати стійкість всієї системи	Ієрархічності	Вертикальний розподіл праці відділу управління економічною безпекою та підпорядкованість нижчих рівнів управління вищим
Емерджентності	Сукупність взаємопов'язаних елементів в системі має володіти більшими властивостями, аніж кожний із елементів відокремлено	Комплексності	Управління економічною безпекою базується на виявленні небезпеку для всіх факторів виробництва, процесів, структур, середовища, аналіз їх передумов та наслідків впливу на всі сфери діяльності підприємства та розробку комплексних заходів щодо управління ними
Цілеспрямованості	Система передбачає чіткі зрозумілу постановку цілей функціонування у відповідності до доступних ресурсів для їх виконання	Об'єктивності	Управлінські рішення мають базуватися на сукупності реальних тенденцій (позитивних та негативних) та об'єктивній оцінці джерел небезпеки
Відповідності	Система повинна бути сформована із такої сукупності елементів, взаємодія яких дозволить протистояти небезпекам	Адаптивності	Управлінські рішення змінюються у відповідності до зміни середовища діяльності підприємства, адаптуючи їх з метою уникнення небезпек
Узгодженості	Всі елементи в системі повинні бути взаємоузгодженими та такими, які дозволяють реалізувати цілі системи	Своєчасності	Система управління базується на попередній ідентифікації загроз, своєчасному виявленні небезпек
Економічної доцільності	Витрати на функціонування системи економічної безпеки повинні бути меншими, аніж величина потенційних втрат настання ризиків	Інтегрованості	Цілі економічної безпеки повинні бути інтегровані в загальну ієрархію цілей підприємства і бути підпорядкованими реалізації головної мети діяльності підприємства

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
Відкритості	Система економічної безпеки формується на принципах відкритої системи, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем на основі прямих та зворотних зв'язків	Безперервності	Реалізація функцій управління повинна являти собою безперервний процес виконання обов'язків кожним працівником відділу економічної безпеки
		Планомірності	Управління економічної безпеки здійснюється на основі взаємопов'язаної системи планів: стратегічного, оперативного та тактичного
		Результативності	Вся система управління економічною безпекою повинна функціонувати таким чином, щоб підтримувати відповідний рівень економічної безпеки підприємства
Специфічні (відповідно до сфери транспортних послуг)			
Упереджаності	Система повинна складатися з такої кількості елементів, які реалізуючи свої функції та взаємодіючи із зовнішнім середовищем здатні передбачати загрози, та попоряджати про небезпеки	Ризикоорієнтованість	Управління економічною безпекою базується на прогнозування ризиків господарській діяльності та методології управління ризикоорієнтованими об'єктами

Так, до базових функцій системи управління підприємством відносяться:

- стратегічне планування економічної безпеки;
- формування системи інформаційного забезпечення управління;
- організація системи управління економічною безпекою;
- організація контролю та аналізу стану економічної безпеки підприємства;
- розробка системи стимулювання реалізації прийнятих управлінських рішень.

Серед функцій спеціалізованої служби управління економічною безпекою підприємства автори виділяють наступні:

- розробка стратегії забезпечення економічної безпеки кожного функціонального підрозділу підприємства;

– формування політики управління економічною безпекою на рівні функціонального підрозділу підприємства;

- організація захисту об'єктів небезпеки тощо.

Друга група авторів [11, с. 97] вважає за доцільним розподіл функцій на функції забезпечення і функції управління економічною безпекою. Функції забезпечення трактуються як «виконання суб'єктами своїх професійних обов'язків, пов'язаних з забезпеченням потреб економічної безпеки підприємства», яке функціонує у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Під функціями управління економічною безпекою деякі науковці розуміють «виконання суб'єктами своїх професійних обов'язків, пов'язаних з управлінням економічною безпекою підприємства» [11, с. 97].

В залежності від напруженості небезпек економічної безпеки окремі автори пропонують

виокремлювати зовнішні і внутрішні функції економічної безпеки. Так, Меліхова Т.О., здійснюючи подвійний розподіл функцій на внутрішні та зовнішні, функції забезпечення та функції управління економічною безпекою.

Поширеним підходом є деталізація функцій управління економічною безпекою в розрізі функціональних елементів системи економічної безпеки [2]. У відповідності до такого підходу окремі автори ідентифікують функцію компоненти з її назвою [2, с. 1124], а інші виокремлюють деталізований перелік необхідних дій в рамках кожної компоненти [7]. Прихильники першого підходу в переліку функцій управління економічною безпекою виділяють фінансово-економічну, кадрову, техніко-технологічну, екологічну, правову функції.

Прихильники другого підходу вказують на деталізований перелік операцій суб'єкту управління в процесі управління економічною безпекою кожного елементу системи економічної безпеки [7].

Чорна М.В., Шуміло О.С. при дослідженні методології управління економічною безпекою підприємства роздрібною торгівлі пропонують агрегування функцій на первинні та функції з'єднання. До первинних функцій управління економічною безпекою автори відносять класичні функції управління, до функцій з'єднання автори відносять «прийняття рішень щодо управління рівнем економічної безпеки підприємства і функції комунікації, тобто обміну інформацією щодо формування, функціонування та підвищення рівня економічної безпеки підприємства» [12, с. 82].

Відмічаючи значний внесок науковців у розвиток економічної науки в частині формулювання функцій управління економічною безпекою, слід зауважити про існуючу методологічну невідповідність між внутрішнім змістом та озвученими авторами проявами ролей системи управління економічною безпекою. Окрім того, авторами не розмежовуються поняття функції системи економічної безпеки та функції управління економічною безпекою.

Функції системи економічної безпеки проявляються у:

1) захисті підприємства від сукупності зовнішніх та внутрішніх небезпек;

2) стабілізації елементів системи в умовах нестабільності;

3) профілактиці (попередженні) небезпек економічної діяльності підприємства.

Функції процесу управління економічною безпекою підприємства слід розуміти як агреговані дії органу управління, виконання яких дозволяє реалізувати функції самої системи економічної безпеки (табл. 2).

Як вірно зазначає Андрієнко В. М., управління економічною безпекою доцільно здійснювати на трьох рівнях: стратегічному, тактичному і оперативному [1, с. 121].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Проведене теоретичне узагальнення наукової літератури з питань управління економічною безпекою дозволило виявити проблему методологічної неточності у формулюванні принципів та функцій управління економічною безпекою, які полягали у невідповідності заявлених принципів сутності категорій «принцип» та «функція».

Наукове розмежування економічного змісту понять «система економічної безпеки» та «управління економічною безпекою» формує теоретичне підґрунтя для відокремленої ідентифікації принципів та функцій, кожного із них. Функції системи економічної безпеки – це узагальнений вираз ролі елементів в системі. Виходячи із узагальнення завдань, які стоять перед службою економічної безпеки та необхідних елементів, які їх реалізують, було сформовано принципи системи економічної безпеки, якими є: захисна, попереджувальна, нормалізація.

Управління економічною безпекою, як динамічний процес, реалізує комплекс загальних (планування, організацію, контроль, мотивація, координація процесів економічної безпеки) та специфічних функцій (прогнозування, оцінювання, моделювання, моніторинг, аналізування).

Отримані наукові результати проведеного дослідження закладають методологічні основи для розробки концепції та механізму формування системи економічної безпеки та управління нею.

Таблиця 2 – Функції системи та управління економічною безпекою

Система економічної безпеки		Управління економічною безпекою	
функції	зміст	функція	
		назва	зміст
Загальні функції			
Попередження	Здатність системи виявляти загрози, оцінювати небезпеки	Планування	Формування стратегічних, оперативних та тактичних планів економічної безпеки підприємства та його елементів
Захист	Передбачає захист інтересів підприємства від ризиків	Організація	Організація служби економічної безпеки, організація та регламентація процесу управління економічною безпекою, розробка інструктивно-методичних матеріалів тощо. Організація звітності.
Нормалізація	Здатність системи до нормалізації умов діяльності підприємства в умовах небезпеки	Контроль	Визначення видів, форм контролю, ідентифікація об'єктів контролю та параметрів контролю
		Мотивація	Формування положення про преміювання дій щодо захисту всіх видів ресурсів підприємства
		Координація	Узгодження планів та дій служби економічної безпеки з іншими функціональними та загальними планами
Специфічні функції			
		Прогнозування	Прогнозування результатів впливу загроз, небезпек та ризиків на діяльність підприємства
		Моделювання	Сценарний підхід до розробки планів економічної безпеки
		Оцінювання	Використання економіко-математичних методів для оцінювання рівня економічної безпеки
		Моніторинг	Постійне спостереження за процесами зовнішньої небезпеки
		Аналізування	Дослідження динаміки факторів небезпек

Список літератури

1. Андрієнко В. М. Сучасні підходи до формування системи економічної безпеки вітчизняних будівельних підприємств. *Вчені записки університету «КРОК»*. Серія: Економіка. 2014, Вип. 37. С. 119-126.
2. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопіль, 2013. Том 14. № 2. С. 138-145.

3. Гораль Л.Т., Прокопів М.И. Функції економічної безпеки як механізм підвищення ефективності діяльності промислових підприємств нафтогазового комплексу «*Молодий вчений*», 2017. № 11 (51). С. 1123-1126
4. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура “*Управління проектами та розвиток виробництва*”, 2016, №4(60). С. 5-18.
5. Зачосова Н. В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ. *Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. №1. С. 44-55.
6. Іванова, Н.С. Сучасні принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*, 2011. Вип. 7(2). С. 57-61.
7. Кислова Л. А. Проблеми стратегічного планування фінансово-економічної безпеки на підприємствах України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 20-27.
8. Корецька О.В. Теоретичні підходи до управління фінансово-економічною безпекою підприємств портової галузі. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2017. Випуск 15. С. 225-22.
9. Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2008. № 1(1). С.86-97.
10. Кузенко, Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01. К., 2004. 18 с.
11. Меліхова Т.О. Економічна безпека промислових підприємств: теорія, методологія, практика. Дис. .... докт. екон. наук. 08.00.04, Запоріжжя, 2018. 814 с.
12. Чорна, М.В., Шуміло О.С. Принципи, функції та методи управління економічною безпекою підприємства роздрібною торгівлі. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*: зб. наук. пр. Харків: ХДУХТ, 2016. - Вип. 2(24). - С.74-86.
13. Якубович, З. Формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства. *Вісник ТНЕУ*, 2010. № 1. С. 81-86.

References

1. Andriienko, V. M. (2014), “Modern approaches to the formation of the economic security system at domestic construction companies”, *Vcheni zapysky universytetu «KROK». Serii: Ekonomika*. vol. 37. pp. 119-126.
  2. Vasyliiev, O. V. (2013), “Formation of the system of management of economic safety of industrial enterprises”, *Ekonomichnyi analiz*, tom 14, vol. 2, pp. 138-145.
  3. Horal, L.T. and Prokopyv, M.Y. (2017), “ Functions of economic security as a mechanism for increasing the efficiency of the industrial enterprises of the oil and gas complex”, *Molodyi vchenyi*, vol. 11 (51), pp. 1123-1126.
  4. Dub, B.S.(2016), “ The system of economic security of an enterprise: concept and structure”, *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, vol. 4(60), pp. 5-18.
  5. Zachosova, N.V. (2016), “Theoretical and methodical principles of building a system of economic security at financial institutions”, *Visnyk Cherkaskoho Universytetu. Seriiia “Ekonomichni nauky”*, vol. 1, pp. 44-55.
  6. Ivanova, N.S. (2011), “Modern principles of ensuring an effective system of the enterprise economic security”, *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, vol. 7(2), pp. 57-61.
  7. Kislova, L.A. (2018), “Problems of strategic planning of financial and economic security at enterprises of Ukraine”, *Bulletin of the Mariupol State University. Series: Economics*, vol. 15, pp. 20-27.
  8. Koretskaya, O.V. (2017), “Theoretical approaches to the management of financial and economic security of port industry enterprises”, *Global and National Issues of the Economy*, vol. 15, pp. 225-229.
  9. Krakos, Yu.B. (2008), “Management of financial security of enterprises”, *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, vol. 1(1), pp. 86-97.
-

- 10.Kuzenko, T.B. (2004). "Planning of economic security of an enterprise in a market economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics, European University, Kyiv, Ukraine.
- 11.Melikhova, T.O. (2018). "Economic security of industrial enterprises: theory, methodology, practice", Abstract of doctoral dissertation, Economics, Classical Private University, Zaporizhzhia, Ukraine.
- 12.Chorna, M.V. and Shumilo, O.S. (2016), "Principles, functions and methods of managing the economic security of a retailer", *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, vol. 2(24), pp. 74-86.
- 13.Iakubovych, Z. (2010), "Formation of the economic safety system of the machine-building enterprise", *Visnyk TNEU*, vol. 1, pp. 81-86.

E.I. Danilova, PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity of Enterprise, National Aviation University

Identification of principles and functions of economic security system and management of economic security of the enterprise

The subject of the study is principles and functions of the "economic security system" as state of interactive elements, that achieve the corresponding goal and the "management of economic security" as a dynamic process of impact on the economic security system in order to achieve declared by the system goal.

The aim of the article is development of economic security management methodology in the part of scientific delimitation of "economic security system" as static state of totality of elements and relationship between them, that develop security of enterprise concept and "management of economic security" as dynamic process of management subject impact on economic security object, in order to achieve economic security system goals concept; separation and corresponding identification of the economic security system and the management of economic security system principles and functions.

The theoretical generalization of the scientific literature on issues relating to the management of economic security let identify the problem of methodological inaccuracy in formulation the management of economic security principles and functions, which were the discrepancy of declared principles essence of "principle" and "function" categories.

Scientific delimitation of economic scope of "economic security system" and "management of economic security" terms forms the theoretical ground for the separate principles and functions identification of each of them. Economic security system functions are the generalized expression of the elements' role in the system. On the basis of generalization of tasks, that entrust to the economic security service and necessary elements, that realize them, protective, precautionary, normalization principles of economic security system were formed.

The management of economic security, as the dynamic process realize a set of general functions (planning, organization, control, motivation, coordination of the economic security processes) and specific functions (prediction, assessment, modeling, monitoring, analysis).

The scientific results of the study lay the methodological foundation for the conceptualization and development of establishing a system of economic security and the management of economic security.

Keywords: system, management, economic security, principles, function.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2018 р.